

ЗВУКОВИ ПРОМЕНИ В ДУМАТА (ПРЕГОВОР)

В този урок ще си припомним:

- кои са градивните елементи на думата и какъв е нейният **морфемен модел**;
- кои са **словообразуващите** и кои – **формообразуващите** морфеми;
- кои са най-честите **звукови промени** и кои са най-често допускните правописни грешки, свързани с тези промени.

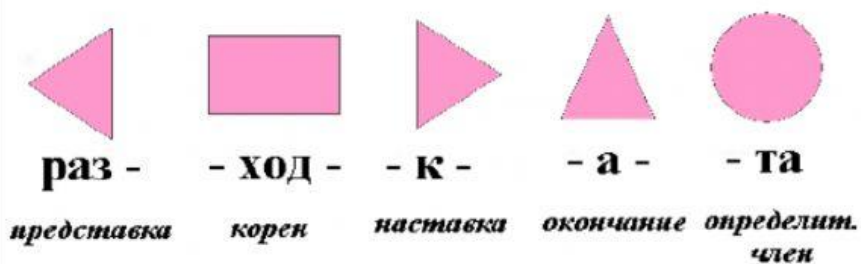
• МОРФЕМИТЕ – ЧАСТИ НА ДУМАТА

Частите на думата, които носят лексикалното ѝ значение и показват граматичните ѝ признаци, се наричат морфеми.

Морфемен модел на думата:

ГРАФИЧНИ ЗНАЦИ ЗА ОЗНАЧАВАНЕ НА МОРФЕМИТЕ

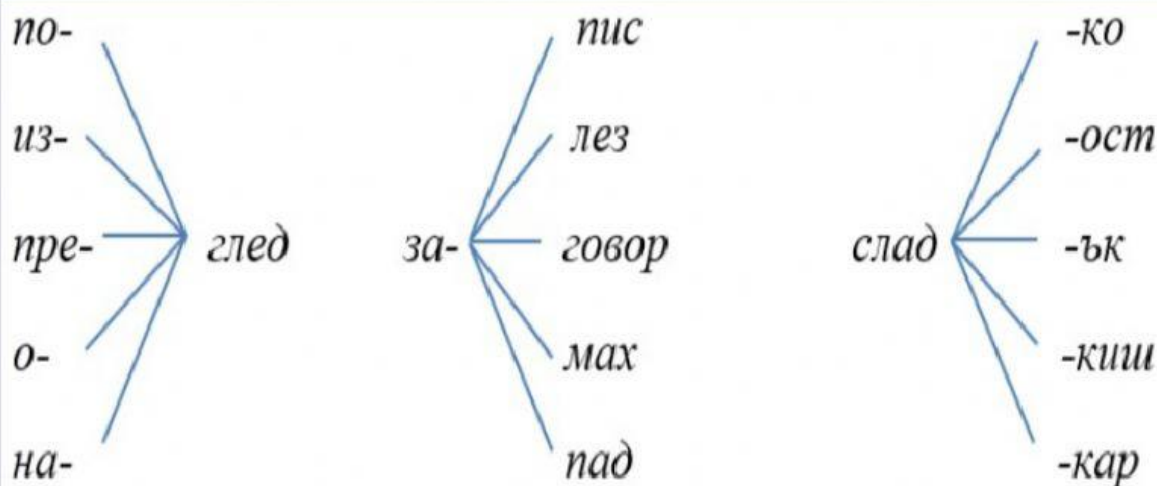

Морфемите биват:

- **словообразуващи** – корен, представка и наставка;
- **формообразуващи** – окончание и определителен член.

СЛОВООБРАЗУВАЩИ МОРФЕМИ

Словообразуващите морфеми формират лексикалното значение на думата.
Ако се промени дори една от тях, се получава нова дума:

ФОРМООБРАЗУВАЩИ МОРФЕМИ

Формообразуващите морфеми служат за образуването на форми на една и съща дума. Ако се промени формообразуваща морфема, думата си остава същата, но се променя нейната форма.

приятел – ед. ч., нечленувана форма

приятели – мн. ч., нечленувана форма

приятелят, **приятеля** – ед. ч., членувани форми с **пълен** и с **кратък член**

приятелите – мн. ч., членувана форма

Важно!

Независимо от това как се произнасят в конкретни думи, морфемите в българския език се пишат по един и същи точно определен начин. Нарушаването на този принцип води до допускането на груби правописни грешки.

Коя от думите е написана **неправилно**?

- ☐ усмивка
- ☐ усмивам
- ☐ успешен
- ☐ удовлетворявам

На кой ред **НЕ е** посочена граматична форма на думата *бягам*?

- ☐ бягат
- ☐ бягане
- ☐ бягаха
- ☐ ще бягате

Коя от посочените морфemi **НЕ е** словообразуваща?

- ☐ корен
- ☐ представка
- ☐ окончание
- ☐ наставка

На кой ред всички думи съдържат **наставка**?

- ☐ двор, дворец, дворчето
- ☐ надпис, подпис, запис
- ☐ сладкарница, сърничка, козичка
- ☐ град, преграда, сграда

На кой ред всички думи съдържат **представка**?

- ☐ плат, плато, плащам
- ☐ подплата, заплата, разплата
- ☐ платен, плащане, плътен
- ☐ платина, платно, заплащане

Коя от думите е образувана по следния модел?

корен + наставка + окончание + определителен член

- ☐ гора
- ☐ горски
- ☐ горските
- ☐ гората

1. Писане на буква за беззвучна съгласна вместо буква за звучна съгласна и обратното.

Изберете вярната буква:

зо__ вра__ ро__ пла__ и__ток о__бор
__бор

На кой ред има дума с правописна грешка?

- ☐ искам, изтински, история
- ☐ беззвучен, изсъхвам, разсичам
- ☐ надпис, сграда, здание
- ☐ разстояние, изход, подкана

2. Изпускане на **т** и **д** между две други съгласни.

Изберете вярно изписаната дума:

Вестник – вестникмесност – местност безнадежност - безнадеждност

Къде е допусната правописна грешка?

- ☐ проход
- ☐ разходка
- ☐ походка
- ☐ нахотка

3. Добавяне на излишна буква.

Изберете вярно изписаната дума:

опапност – опасност словестност – словесност переспектива – перспектива

Отбележете думите с правописна грешка:

- ☐ изток
- ☐ изтория
- ☐ възстание
- ☐ подтискам
- ☐ подтиквам
- ☐ осветлявам
- ☐ безсъние
- ☐ изтински

4. **Непостоянно ъ - ъ** в последната сричка на думи, което изпада във формите им за множествено число, се нарича непостоянно **ъ**:

Изберете вярно изписаната дума:

вих <u>ъ</u> р – _____	вляз <u>ъ</u> л – в _____	глад <u>ъ</u> к – _____
мет <u>ъ</u> р – _____	мог <u>ъ</u> л – _____	рек <u>ъ</u> л – _____

Изключения – съществителни имена от мъжки род, които завършват на **-ък**:

Напишете думата в множествено число:

бляс <u>ъ</u> к – _____	дан <u>ъ</u> к – _____	зам <u>ъ</u> к – _____
кам <u>ъ</u> к – _____	пяс <u>ъ</u> к – _____	рем <u>ъ</u> к – _____

Важно!

Ако се съмнявате дали в последната сричка на дума се пише **а**, или **ъ**, образувайте формата за множествено число на думата:

• ако гласният звук изпада, пишете **ъ**

Напишете думата в единствено число:

_____ – ветрове, _____ – сладки, _____ – рекли

• ако гласният звук се запазва, пишете **а**

Напишете думата в единствено число:

_____ – казали, _____ – къдрави, _____ – гъвкави

5. Подвижно **Ъ** - Ъ, което е ту пред **р** или **л**, ту след **р** или **л** в сродни думи, е подвижно ъ.

Важно!

Произнася се и се пише **-ър-, -ъл-** в многосрични думи, когато след съчетанията от тези съгласни **следва една съгласна**:

бъркам, вържа, гълтам, гърмя, държа

Важно!

Произнася се и се пише **-ръ-, -лъ-** в многосрични думи, когато след съчетанията от тези съгласни **следват две съгласни**:

бръкна, връзка, глътка, гръмна, дръжка

Важно!

**Изключения: бърз, дълг, вълк, жълт, сърп, кълн, хълм;
довършвам, прекършвам, разтърсвам, забърсвам, разбърквам,
скълцвам, свършвам**

На кой от редовете има дума с правописна грешка?

- ☐ дръвче
- ☐ пържола
- ☐ развързвам
- ☐ разбърквам
- ☐ избърсвам
- ☐ накълвам

В коя от подчертаните думи е допусната правописна грешка?

От изхода на старинната зграда се появи странна човешка фигура.

- ☐ изхода
- ☐ старинната
- ☐ зграда
- ☐ странна

6. ПРАВИЛО ЗА ДУМИ С **-НН-** И С **-Н-**

- С двойно **-НН-** се пишат прилагателни имена, които завършват на **-нен** и образувани от тях думи:

Напишете прилагателните в женски род:

лунен ---> _____ конен ---> _____ ценен ---> _____

- С едно **-Н-** се пишат прилагателни имена, които завършват на **-н** и образувани от тях думи:

Напишете прилагателните в множествено число:

фин ---> _____ писмен ---> _____ почтен ---> _____

Отбележете изразите, в които има дума с правописна грешка.

- ☐ рождени дни
- ☐ имени дни
- ☐ лунна пътека
- ☐ финна тъкан
- ☐ писменна работа
- ☐ ранно утро
- ☐ почтени хора
- ☐ коно надбягване

7. ПРАВИЛО ЗА ДУМИ С **-ТТ-**

С **-тт-** се пишат:

- членуваните форми на съществителни имена от женски род, които завършват на **-т**:

пролетта, младостта, хубостта, повестта, радостта;

- членуваните форми на числителни имена, които завършват на **-т**:

петте, шестте, единайсетте;

- думи с представка **от-**, чийто корен започва с **-т**:

оттеглям, оттласквам, оттук, оттам.

8. Променливо Я

- **Я**, което преминава в **Е** във формите на една и съща дума или в сродните й думи.
 - Например: бял – бели, белите, белият, белия, белина; вятър – ветрове, ветровит; вървял – вървели, вървеж; мляко – млечни и други.
- За променливо **Я** говорим тогава, когато **Я** преминава в **Е** **само в една и съща морфема**
 - например в корена: цвят – цветове, цветни.
- Променливото **Я се пише и се изговаря като Я**, ако едновременно:
 - В думата Я е под ударение (мляко, вятър, място)
 - Сричката **след** променливото Я съдържа **а, ъ, о, у** (пяха, вървяха, хлябове) или Я е в последната сричка на думата (вървях)
 - След променливото **Я** не следват **ж, ч, ш, ѝ**, нито мека съгласна (сняг, смях)
- Променливото **Я преминава в Е**, ако:
 - В думата Я **не е под ударение** (Я се намира в неударена сричка) (снегове, белота, брегове).
 - Сричката след променливото Я съдържа гласна **е** или гласна **и** (бял – бели, цял – цели; пяна – пенлив).
 - Сричката след променливото Я съдържа **ж, ч, ш, ѝ** или мека съгласна (мляко – млечна; сняг – снежна, Снежко; изгря – грейна; място – местя).

Запишете формата за множествено число на всяка от думите:

бял	_____	видял	_____	живял	_____
голям	_____	влязъл	_____	изгрял	_____

Коя е сгрешената дума?

- ☐ хляб ☐ бели ☐ лятни ☐ цяло

Коя дума **НЯМА** променливо Я?

- ☐ княз ☐ седалка ☐ проверка ☐ ветровит